

Анализ по изпълнение на Дейност 1 „Граждански мониторинг на политики и законодателство чрез проучвания, анализи и оценяване на въздействието и отправяне на предложения за преформулиране на политики и подобряване на законодателството, касаещо Европейския зелен пакт“
от проект № BG05SFOP001-2.025-0084 „Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт“,
изпълняван от ФОНДАЦИЯ „ДОКУМЕНТАЛНИ“
в партньорство със СДРУЖЕНИЕ „СОЛИДАРНА БЪЛГАРИЯ“

Този документ е създаден в рамките на проект BG05SFOP001-2.025-0084 „Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт“, който се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от авторите и при никакви обстоятелства не може да се счита, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и Договарящия орган.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

АНАЛИЗ НА МОДЕЛИТЕ НА ПОТРЕБЛЕНИЕ
В КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА
И ОТПРАВЕНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
ПРЕПОРЪКИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА
НАМАЛЯВАНЕТО НА ВЪГЛЕРОДНИЯ ОТПЕЧАТЪК
ЧРЕЗ ПРОМЕНИ В НАЧИНА НА ПОТРЕБЛЕНИЕ

www.eufunds.bg

Проект BG05SFOP001-2.025-0084 " Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт", по процедура BG05SFOP001-2.025 - Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство, финансиран от Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение

- 1.1. Предизвикателствата пред Европа и света
- 1.2. Цели на Европейския зелен пакт
- 1.3. Цел на проекта
- 1.4. Цел на анализа
- 1.5. Структура на анализа

2. Първа глава: Поглед към теорията

- 2.1. Климатични промени
- 2.2. Линеен икономически модел
- 2.3. Кръгов икономически модел
- 2.4. Споделено потребление чрез платформи
- 2.5. Споделено потребление чрез „библиотеки“
- 2.6. Споделено потребление чрез краткосрочни наеми
- 2.7. Потребление на продукта като услуга

3. Втора глава: Препоръки на Европейския съюз за споделеното потребление

- 3.1. Стандарт за устойчиви продукти
- 3.2. Екопроектиране
- 3.3. Кръгови бизнес модели
- 3.4. Дигитализация
- 3.5. Рециклиране

4. Трета глава: Примери за споделено потребление

- 4.1. Платформи за споделено потребление

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

4.2. Споделени „библиотеки“ в света

4.3. Краткосрочни наеми в България и чужбина

4.4. Функционалната икономика в практиката

5. Заключение

Използвана литература

www.eufunds.bg

Проект BG05SFOP001-2.025-0084 " Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт", по процедура BG05SFOP001-2.025 - Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство, финансиран от Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ЕВРОПА И СВЕТА

Климатичните промени и загубата на биологично разнообразие са най-актуалните предизвикателства, пред които е изправено човечеството. Те се дължат основно на неустойчивостта, заложена в линейната икономика, следваща модела „take-make-dispose“ (вземи-направи-изхвърли). Близко половината (45%) от емисиите на парникови газове идват от начина, по който произвеждаме и потребяваме продукти и храни, а над 90% от загубата на биоразнообразието се дължи на добива и преработката на природни ресурси (CircularityGapReport, 2021).

Въздействието на свръхпотреблението на суровини върху околната среда е неизменен проблем през цялата човешка история. Още в древните египетска, месопотамска, гръцка и римска цивилизации възникват екологични проблеми като обезлесяване, обезводняване, засоляване и загуба на плодородието на почвата, които днес бихме нарекли проблеми на устойчивостта. Те са довели до стремителен упадък на съответните общества само едно-две десетилетия след настъпването на техния апогей. Във всеки момент може да надхвърлим отредения ни ресурс лимит и да последваме съдбата на тези вече отмерили цивилизации. (Diamond, 2005).

За разлика от тях обаче, днес разполагаме с нови открития на човешкия гений – всеобхватни данни, бързи комуникации и развита наука, способна да разгадава причинно-следствените връзки и да открива решения за актуалните проблеми. Но самото наличие на възможности не гарантира, че те ще бъдат

приложени навреме, за да бъде избегнат екологичният и цивилизационен колапс. Нужна е осъзната и бърза трансформация на икономическата система от линейна към кръгова, за чието осъществяване са нужни политическа воля, глобални усилия и финансови ресурси. Защо е необходим преходът от линейна към кръгова икономика, по какъв начин е възможно той да се осъществи и какви биха били неговите ефекти за благополучието на човечеството и природата, са въпроси, които се нуждаят от спешни и конкретни отговори – както теоретични, така и практически.

От съществено значение за разрешаването на кризата на устойчивостта е да започнем да живеем в рамките на възможностите на нашата планета. Време е да се изправим пред виновника за тази криза: настоящият ни модел на потребление. Целта за ограничаване на глобалното затопляне до 1,5°C над прединдустриалните нива може да бъде постигнато само чрез кръгова икономика и ефективен модел на потребление. Постигането на нисковъглеродно бъдеще изисква да преминем отвъд икономиката, базираща се на добива. По-доброто използване на съществуващите ресурси е ключът към постигането на целите за устойчиво развитие, заложен в Европейския зелен пакт и Парижкото споразумение.

1.2. ЦЕЛИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ЗЕЛЕН ПАКТ

Европа декларира своя стремеж да се превърне в първия неутрален по отношение на климата континент. За целта предложи да се реализира т.нар. Европейски зелен пакт, който представи по следния начин:

„Изменението на климата и влошаването на състоянието на околната среда са заплаха за самото съществуване на Европа и света. За да преодолеем тези предизвикателства, Европейският зелен пакт ще допринесе за превръщането на ЕС в модерна, ресурсно ефективна и конкурентоспособна икономика, при което:

1. към 2050 г. няма да има нетни емисии на парникови газове
2. икономическият растеж ще бъде отделен от използването на ресурси
3. нито един човек или регион няма да бъде изоставен

Разчитаме на Европейския зелен пакт и за възстановяването от пандемията от COVID-19. Една трета от инвестициите в размер на 1,8 трилиона евро по Плана за възстановяване NextGenerationEU и седемгодишният бюджет на ЕС ще се използват за финансиране на Европейския зелен пакт.“¹

Европейският зелен пакт бе публикуван в Съобщение на Европейската комисия до Европейския парламент, Европейския съвет, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите на 11 декември

¹ Европейска комисия, *Европейски зелен пакт: Стремеж да бъдем първия неутрален по отношение на климата континент* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_bg
----- www.eufunds.bg -----

Проект BG05SFOP001-2.025-0084 "Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт", по процедура BG05SFOP001-2.025 - Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство, финансиран от Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

2019 г.², заедно с Приложение към него, включващ Пътна карта с предвидените основни действия за осъществяване на Европейския зелен пакт. Пактът се превърна в основа на Европейския закон за климата³ от 30 юни 2021 г., влязъл в сила на 29 юли 2021 г.

Следвайки пътната карта, институциите на Европейския съюз започнаха да обсъждат и приемат редица допълнителни документи, сред които:

- Промишлената стратегия за Европа (10 март 2020 г.)
- План за действие за кръгова икономика (11 март 2020 г.)⁴
- Стратегията „От фермата до трапезата“ (20 май 2020 г.)
- Стратегия на ЕС за биологичното разнообразие до 2030 г. (20 май 2020 г.)
- Европейски пакт за климата (9 декември 2020 г.)
- Плана за действие на ЕС „Към нулево замърсяване на въздуха, водата и почвата“ (12 май 2021 г.)
- Устойчива синя икономика (17 май 2021 г.)
- Предложения за превръщане на устойчивите продукти в норма в ЕС, насърчаване на кръговите бизнес модели и засилване на ролята на потребителите в екологичния преход (30 март 2022 г.)
- Кръгова икономика: Регламент относно опаковките и отпадъците от опаковки (30 ноември 2022 г.)

² COM(2019) 640 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>

³ Европейски закон за климата <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119&from=EN>

⁴ План за действие за кръгова икономика https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_420

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

1.3. ЦЕЛ НА ПРОЕКТА

За осъществяването на целите на Европейския зелен пакт е необходимо да се извършат структурни промени в икономиката както по отношение на преминаването към зелена енергия, така и по отношение на начините на производство и потребление. Настоящият проект служи на целта да бъдат формулирани отправните точки за реализацията на едно екосъобразно бъдеще, като се фокусира върху производството и потреблението.

Изхождайки от трите основни цели на Европейския зелен пакт, проектът BG05SFOP001-2.025-0084 „Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт“ си поставя за цел да допринесе за повишаване на гражданското участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление. Проектът е насочен към подобряване на местните политики за намаляване на въглеродния отпечатък чрез по-широко включване на бизнеса и гражданското общество в процеса на създаване на възможности и реализация на споделеното потребление на продукти и услуги.

Невъзможно е да бъде постигната целта за фундаментална промяна в начина на производство и потребление, каквато се препоръчва от Европейския зелен пакт и прилежащите му планове и стратегии, без активното участие на бизнеса, от една страна, като определящ начините на производство, и на гражданите, от друга, като потребители. Проектът си поставя за цел да намери пресечната точка на интересите на двете групи икономически участници, производители и потребители, при която да бъдат удовлетворени нуждите на всички – от една страна на производителите, стремящи се към стабилни във времето печалби, а

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

от друга – на потребителите, нуждаещи се от по-евтини и удовлетворяващи нуждите им продукти.

1.4. ЦЕЛ НА АНАЛИЗА

Настоящият анализ е част от Дейност 1 в проекта „Граждански мониторинг на политики и законодателство чрез проучвания, анализи и оценяване на въздействието и отправяне на предложения за преформулиране на политики и подобряване на законодателството, касаещо Европейския зелен пакт“.

Анализът си поставя за цел да обобщи и да анализира на първо място, теоретичната база, обясняваща корените на проблемите, заложи в начините на производство и потребление, които директно засягат климатичните промени, пред които сме изправени. На второ място, да обобщи задачите и препоръките, отправени от Европейският зелен пакт и свързаните с него регламенти за разрешаване на посочените проблеми, като обръща специално внимание на необходимите промени в начините на потребление. По-конкретно, да се намери връзката между производството и потреблението и да се подчертае ролята на споделеното потребление в различните му форми.

Анализът ще бъде представен на заинтересованите страни, за да послужи като база за провеждането на уебинар с участието на граждани, неправителствени организации и представители на бизнеса.

1.5. СТРУКТУРА НА АНАЛИЗА

Изложението на анализа се структурира в три глави, отвъд настоящето въведение. В първата глава се отделя внимание на теоретичната база на разглежданата проблематика. В нея се изследват публикации по темите за

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

устойчиво развитие и кръгова икономика, както и се очертават характеристиките на начините на потребление и свързаните с тях начини на производство. Теоретичната глава завършва с обобщение на изводите, произлизащи от разгледаните публикации.

Втората глава на анализа разглежда препоръките на Европейския зелен пакт и свързаните с него допълнителни документи по отношение на потреблението. Извадените са текстовете, свързани с екосяобразното производство и потребление, за да се подчертае главната им роля за постигането на целта на Европейския зелен пакт – въглеродната неутралност на континента до 2050 г.

Третата глава на анализа идентифицира добри практики, както и рискове, касаещи съвместното потребление на продукти и услуги в България и чужбина, отговарящи на препоръките, отправени от Европейските институции за намаляване на въглеродния отпечатък. Идентифицираните добри практики следва да бъдат представени на организирания по проекта Уебинар с участието на граждани, неправителствени организации и бизнеса в началото на м. март 2023 г., за да се обсъдят възможностите пред икономиката като цяло и в частност на местно ниво да възприеме същите или подобни практики в производството и в потреблението.

В края на анализа е представено заключение, последвано от списък с използваната литература, включително цитираните в разработката интернет сайтове.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА: ПОГЛЕД КЪМ ТЕОРИЯТА

2.1. КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ

Днес за научното общество основно притеснение представлява едно особено проявление на екологичните кризи - промяната на климата. Става въпрос за най-голямата заплаха за природата и човечеството през ХХІ век. Данните показват, че 15-те най-топли години на Земята се концентрират в последните 20 години. Обезпокояващият процес на глобално затопляне е свързан с човешката дейност и по-конкретно с неспирното нарастване на производството, базирано върху невъзобновяеми енергийни източници.

Екологичните кризи се изразяват в прогресивното замърсяване и влошаването на състоянието на околната среда. Те се дължат както на демографския бум, настъпил след Първата индустриална революция, благодарение на която човечеството излиза от Малтусианския капан, така и на ръста на производството, водещ до изчерпване на невъзобновяемите природни ресурси и до ограничаването на способността на планетата да регенерира възобновяемите. Допреди няколко десетилетия природните ресурси са изглеждали неизчерпаеми в очите на нашите предшественици и затова икономистите рядко са проявявали интерес към производство, съобразено с капацитета на Земята. Днес екологичната криза, изразяваща се и под формата на климатични промени, заплашва съществуването на човечеството и голяма част от биосферата, превръщайки се в най-важната криза, пред която сме изправени. Климатичните промени вече водят до нови икономически и социални кризи, причинени от суши, наводнения, покачване на морското

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

равнище, загуба на естествени водоизточници и др. В историята на човечеството различни цивилизации са стигали до самоунищожение, както отбелязва Джаред Даймънд в книгата си „Колапсът: Човешките общества между успеха и провала“. Ключовата дума в неговото изследване е екоцид - неволно екологично самоубийство, засягащо общества, които сами са причинили необратими промени в околната среда и в резултат от тях са изчезнали. Изводите на Даймънд са добре обосновани и ясни: в миналото различни общества са загинали поради неразумно използване на ресурсите и е абсурдно да мислим, че можем да избегнем тази съдба, ако не променим отношението си към природата. А това може да стане само чрез ограничаване на бурното консуматорство, в чиито затворници сме се превърнали.

2.2. ЛИНЕЕН ИКОНОМИЧЕСКИ МОДЕЛ

В основата на линейния икономически модел лежи частната собственост върху продуктите⁵. Частната собственост в римското право, служещо за основа както на системата на общото право (common law), така и на системата на гражданското право (civil law), се състои от usus, fructus и abusus. Usus е правото на ползване на собствеността, fructus е правото на плодосъбиране (например, получаване на наем/аренда), а abusus е правото на разпореждане (да се продава, дарява или унищожават). Правомощията, които има собственикът, според действащото в България законодателство, са право на ползване, на владение и на разпореждане с вещта. Всеки собственик решава кога, как и дали ще се ползва от правата си.

⁵ Да не се бърка с частната собственост върху средствата на производство, която не е обект на изследване в настоящия анализ.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Днес и двете основни икономически теории - неокласическата и кейнсианската, - възприемат частната собственост като фундамент на капиталистическата икономическа система и личната свобода. Частната собственост се приема за неприкосновена и се защитава от законите в целия свят, независимо дали представлява собственост върху средствата за производство или върху пазарен продукт. Представителят на Австрийската икономическа школа Лудвиг фон Мизес (1958) поставя знак за равенство между двете по следния начин: „Частната собственост върху материалните фактори на производство не е ограничение на свободата на всички останали хора да избират това, което е най-добре за тях. Напротив, тя е средството, което предоставя на обикновения човек, в качеството му на купувач, надмощие във всички икономически дела.“ За целите на нашето изложение, обаче, ще разграничим собствеността върху средствата за производство от собствеността върху продуктите и ще се концентрираме върху втората.

Традиционния линеен икономически модел следва механизма „добив-производство-потребление-отпадъци“. Именно прехвърлянето на собствеността от производителя към потребителя чрез акта на продажба се оценява от швейцарския архитект Уолтър Стахел (2006) като главният елемент, влияещ негативно върху устойчивостта. Причините за това негативно влияние са следните:

1. Чрез акта на продажба се прехвърля от производителя към потребителя не само частната собственост върху продукта, но и отговорността за отрицателните външни ефекти, създадени в процеса на производство.

2. При линейната икономическа система, за да може потребителят да извлече потребителната стойност на даден продукт, е принуден да заплати неговата разменна стойност и да го превърне в своя собственост. Чрез превръщането на продукта в частна собственост се изключва достъпът до него за други хора. В икономическата теория тази характеристика на частните блага се нарича „изключваемост“. Изключваемостта води до необходимост от производството на допълнителни единици от същия продукт за други ползватели – реални или потенциални.

3. Правото *usus* е право, а не задължение за собственика, което означава, че той има възможност да не използва закупения продукт. Неизползването често води до унищожаване на благото, а с това и до загуба на ресурсите и енергията, вложени в неговото производство.

4. Правото *abusus* позволява на всеки собственик умишлено да унищожи своята собственост без да носи отговорност. Това също води до загубата на ресурси и енергия, въплътени в конкретния продукт.

5. Изчерпването на ограничените ресурси, дължащо се на производството, представлява отрицателен външен ефект, който не може да бъде пазарно определен и интернализиран. Поради това всяко едно производство, използващо новодобити ресурси, винаги създава отрицателни външни ефекти.

6. В цената на продуктите не са включени разходите за тяхното депониране и/или рециклиране в края на жизнения им цикъл. Невъзможно е да се определи с точност кога ще приключи жизнения цикъл на дадена вещь или докога собственикът ще пожелае да я задържи заради сантименталната ѝ стойност.

През 50-те години на ХХ век Пол А. Самюелсън (1954) развива идеята, че пазарните принципи са неефективни за някои видове продукти, поради техните специфични характеристики. Самюелсън определя два вида блага: частни и публични. Частните блага се характеризират с изключваемост и конкуренция при потреблението. Изключваемост означава, че другите индивиди могат да бъдат изключени от използването на благата. Накратко, достъпът до тях е ограничен само до собственика им. Конкуренция при потреблението означава, че когато благо се използва от даден индивид, наличното количество за следващите потребители намалява. На пръв поглед изглежда, че като носители на тези характеристики всички продукти на пазара са частни блага. Но в осмото издание от 1970 г. на своята книга „Икономика“ (1948), към характеристиките на изключваемост и конкуренция при потреблението Самюелсън добавя една трета. Става въпрос за неговото твърдение, че частните блага, за да бъдат считани за такива, не трябва да създават външни ефекти. Тази характеристика значително усложнява теорията, защото още по времето на Самюелсън става ясно, че почти няма производство или потребление, което да не предизвиква външни ефекти. Глобалното затопляне и екологичните катастрофи, пред които сме изправени днес, са отрицателни външни ефекти, произлизащи от линейния икономически модел. Интернализацията на тези конкретни отрицателни външни ефекти е практически невъзможно, тъй като паричната им стойност няма как да бъде изчислена. Дори и да допуснем, че е възможно да бъде изчислена, то интернализацията би довела до значително покачване на цените на стоките, а оттук и до икономически кризи. Ето защо става все по-належащо прилагането на решение, което излиза извън рамките на настоящия линейен модел и свързаната с него продажба на материални продукти.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Как бихме могли да отговорим на нуждите на световното население – подложено наред с другите неща на безпрецедентно застаряване – ако наличните ресурси продължават да намаляват? За да бъде възможно осъществяването на тази задача, производителят трябва да запази собствеността върху произведения продукт и да се ориентира към продажбата на неговите полезни функции. Бизнес моделът на продажба на продуктите като услуги в научната литература се нарича **Product as a Service (PaaS)** – „**Продукт като услуга**“, а процесът на преминаване от продажбата на продукти „като собственост“ към продажбата на продукти „като услуги“ се нарича „сервитизация“.

Досега собствеността създаваше чувство на сигурност в потребителя. Но вече не е така – новите поколения са различни и искат достъп до продуктите, а не собственост. Сервитизацията се базира на тази основна промяна в начина на мислене. Тя е залегнала като основен модел на производство и потребление в кръговата икономика.

2.3. КРЪГОВ ИКОНОМИЧЕСКИ МОДЕЛ

За разлика от линейната икономика, следваща механизма добив-производство-потребление-отпадъци, кръговата икономика следва процеса производство-потребление-рециклиране, при който рециклираните продукти се превръщат в суровини за новото производство и така максимално се ограничава загубата на ресурси. В идеалния вариант се постига пълно и безкрайно оползотворяване на първоначално вложените суровини. Това гарантира устойчивост на икономическата система, като тя придобива характеристиките

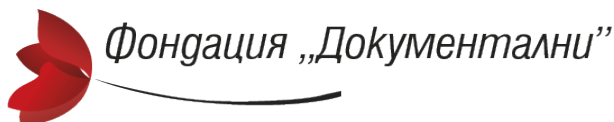
„самовъзпроизводство“ и „саморазвитие“. Елиминира се натискът върху природата, което позволява и на нея да се самовъзпроизвежда и възстановява от щетите, нанасяни ѝ от човешката дейност.

За да реализира пълния си потенциал, кръговата икономика предвижда целенасочени действия в три посоки:

1. Ефективно управление на отпадъците. То включва разделното им събиране, преработка на съдържаните в тях суровини и позволява превръщането на рециклираните материали в ресурс за новото производство. Някои нерещиклируеми отпадъци могат да се изгарят, за да се оползотворят под формата на енергия. Преследват се две цели: да се избегне депонирането на отпадъци в сметищата и да се осигурят суровини и енергия за производството. За да се осъществят целите, е необходимо да се елиминира или силно да се ограничи използването на смесени материали в продуктите и опаковките им.

2. Ефективно потребление. Включва споделено потребление, повторно използване на продуктите и ефективно управление на общите блага (Ostrom, 1990). Целта е да се увеличи и удължи във времето полезността на продуктите, като се гарантира по-широк достъп до тях и задоволяване на потребностите на повече хора, отколкото при чисто линейната икономика. Изисква дълготрайност на продуктите и възможност за лесната им поправка.

3. Ефективно производство. Отнася се за производство, при което производителят оползотворява (почти) изцяло първоначално вложените материали, намалявайки разходите си за суровини и гарантирайки си достъпа до такива. Целта е да се елиминира необходимостта от използването на допълнителни природни ресурси, като същевременно се поддържа

икономическата активност. За да бъде осъществена целта, се изисква интелигентен дизайн на продукта в процеса на самото му създаване.

2.4. СПОДЕЛЕНО ПОТРЕБЛЕНИЕ ЧРЕЗ ПЛАТФОРМИ

Преди 13 години Ботсман и Роджърс (2010) публикуват книгата си „What’s Mine is Yours“. Оттогава възходът на така наречената „споделена икономика“ не спира, настанявайки се трайно в обществения дебат и продължавайки да привлича все повече потребители. Хората споделят продукти и услуги от хилядолетия, но появата на интернет и използването на големи бази данни улесняват връзката между търсенето и предлагането чрез онлайн платформи или приложения за смартфони.

Споделената икономика (sharing economy) е модел на потребление, станал популярен през последните години и най-вече след избухването на световната икономическата криза през 2007 г. Рейчъл Ботсман я дефинира като „икономически модел, основан на сътрудничество и споделяне на активи, пространства, умения и предмети, които не се използват достатъчно, с цел да се извлекат парични и непарични ползи“. Тя се основава на информационни платформи, чрез които хората могат да обменят стоки и услуги. Платформите се представят чрез уеб сайтове и приложения за мобилни устройства, собственост на частни компании, базиращи се на модела на социалните мрежи. Този тип мрежи позволява на потребителите да се свързват един с друг по бърз и безплатен начин. Споделените продукти са частни блага, контролирани от частни собственици, и се споделят между лица, които се познават малко или много (или изобщо не се познават). Когато се говори за споделени продукти

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

чрез дигитални платформи, се има предвид „разширено“ споделено потребление - онова, което излиза извън границите на семейството.

Облекла, превозни средства, мебели, телефони, телевизори, играчки, спортни уреди, домакински уреди и градински инструменти - всички са примери за възможни „споделяеми“ стоки, които представляват около една четвърт от разходите на домакинствата и една трета от битовите отпадъци. Ако моделите за споделяне се осъществяват при най-благоприятни условия, биха могли да се постигнат спестявания до 7% от бюджета на домакинствата и 20% от гледна точка на отпадъците. (Demailly & Novel, 2014: 7).

Всички платформи за споделено потребление се основават на обратната връзка. Ключовата дума е „доверие“. Всеки участник е помолен да остави мнение относно продукта или лицето, с което е споделил опита си. Рецензиите, коментарите и обратните връзки се превръщат в особена власт на новия вид потребители. Потребителите най-после излизат от пасивната си роля и стават дейни участници, оценители, сила, на която трябва да обръщат внимание производителите, търговците и другите потребители, които играят подобни роли. Целта е да се приложи на практика четвъртият принцип на Елинор Остром за доброто управление на общите блага - контролът. Пазарът и държавата са принудени да отделят съществени ресурси за тази част от управлението на частните и публичните блага. Ситуацията тук е изцяло преобърната - разходите за контрол се свеждат почти до нула, тъй като проверката се извършва от всички потребители, които по този начин не само не усещат тежест от извършването на контролната дейност, но дори се чувстват действащи лица и най-накрая носители на полагащата им се власт.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

2.5. СПОДЕЛЕНО ПОТРЕБЛЕНИЕ ЧРЕЗ „БИБЛИОТЕКИ“

Съществуващи още от античността, библиотеките предоставят на своите абонати достъп до книгите от каталога си, като персоналят се грижи да поддържа доброто им състояние, да разширява каталога и да следи за коректното отношение на абонатите към заеманите от тях книги. Обикновено годишната такса е много ниска, което позволява лесен достъп до библиотеката от страна на гражданите. Във всички общества библиотеките и читалищата се считат за общественополезни институции, като техният брой дори се използва като показател за благосъстоянието на обществото.

Заемайки не само името, но и принципа на функциониране на библиотеките, се раждат все повече „библиотеки за инструменти“, в които се предлага достъп до инструменти, машини и пространства. Библиотеките за инструменти са „библиотеки за неща“, вместо за книги. Те могат да предоставят достъп до нещата от каталога си безплатно или чрез абонаментна такса.

Библиотеката за инструменти изпълнява следните основни задачи:

- **Заемане:** на всякакви видове инструменти и машини; помещения за използване за семейни или общностни събития и др.
- **Контрол:** Следи се за пълната и навременна възвръщаемост на всички взети назаем инструменти, за да се гарантира дългосрочната устойчивост на наличния инвентар. Персоналят също така търси обезщетения при изгубване или върнати със закъснение инструменти.

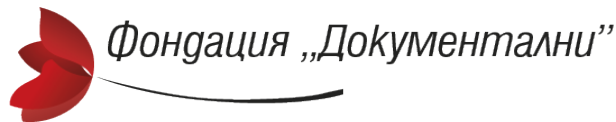
-
- Поддръжка: Извършва се рутинна поддръжка и ремонт на цялото оборудване, за да се осигури доброто състояние и да се удължи живота на инвентара. Тази функция обикновено се изпълнява от специалисти.
 - Образование: Някои библиотеки за инструменти организират образователни курсове. Центърът за достъп до инструменти във Ванкувър (VTLCAC) предлага курсове за домашни ремонти, дървообработване и основна поддръжка на автомобили.

2.6. СПОДЕЛЕНО ПОТРЕБЛЕНИЕ ЧРЕЗ КРАТКОСРОЧНИ НАЕМИ

Преориентирането на компаниите към отдаване под наем би довело до значителен ефект върху структурата на икономиката поради няколко причини:

Първо, с цел извличане на по-високи доходи от продуктите, които предоставя, отдаващата под наем компания се стреми да намали трансакционните разходи (Коуз, 1937, Уилямсън, 1996). Това е възможно чрез създаването и развитието на нови информационни технологии като мрежови платформи, позволяващи лесно свързване с потенциални клиенти; разработването на различни начини на плащане; възможността за дистанционен контрол на състоянието на продуктите; създаването на статистически данни за потреблението и др. В този смисъл този бизнес допринася за развитието на нови технологии.

На второ място, за да се намалят разходите за поддръжка на отдаваните под наем продукти, компаниите купуват онези, които са по-трайни, като по този начин подкопават практиката на производство с планирано техническо

остаряване. Производителите все повече ще бъдат принуждавани да създават качествени продукти и да гарантират все по-продължителна поддръжка. Производството с по-високо качество и издръжливост намалява общия брой произведени артикули и, следователно, отпадъците.

Трето, тъй като отдаването под наем е свързано с използването на благата, а не с тяхното притежание, моралното остаряване на продуктите – модата и рекламата – ще загуби своята тежест. Клиентите все повече ще задоволяват реалните си потребности, а не изкуствено предизвиканите от рекламите. Следователно само производителите на най-добрите продукти ще останат на пазара, а рекламата ще играе по-малка роля в икономиката, тъй като отдаването под наем поставя акцента върху функционалността на продукта.

На четвърто място, размерът на печалбите на дружествата за наем е пряко свързан с цената на продуктите. Производителите ще бъдат принудени да поддържат по-ниски цени.

Пето, въпреки че при отдаването под наем на продукти достъпът до продуктите не е свободен, тъй като изисква определена такса, все пак се разширява кръгът от потребители – до тях ще получат достъп и хора, които не могат да си позволят да ги купят, но могат да си позволят да ги наемат.

И накрая, разходите на клиентите намаляват и линията им на бюджетно ограничение се премества надясно. Например, те вече не трябва да купуват кола, предвид възможността да я наемат тогава, когато имат нужда от нея. По този начин доходите на тяхно разположение нарастват в относително изражение, макар да остават непроменени, и дори намаляват, в абсолютно изражение.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Последните две точки оказват влияние върху социалните кризи, намалявайки отрицателните социални ефекти на капиталистическия начин на производство.

2.7. ПОТРЕБЛЕНИЕ НА ПРОДУКТА КАТО УСЛУГА

„Моделът „Продукт като услуга“ е един от най-силните примери за кръговата икономика“, казва Йоост ван Дун, ръководител на кръговата икономика на ING. „Производителят е отговорен за разработването на продукта, но също така и за фазата на използване на продукта.“ И след като клиентът вече не използва продукта, производителят става отговорен за това той да бъде ремонтиран, така че да бъде използван отново или съответно да бъде рециклиран.“ (money.bg, 2020)

Когато прехвърлянето на собствеността върху стоките от производителя към потребителя изчезне, с нея изчезва и прехвърлянето на отговорността за продукта. Отрицателните външни ефекти, породени както от производството, така и от потреблението, остават в ръцете на производителя. За разлика от потребителя, обаче, той разполага с всички необходими инструменти, за да ги елиминира.

Нещо повече, производителят е способен да превърне отрицателните външни ефекти в печалба. Как става това, ни подсказва Уолтър Стахел (2006), обобщавайки, че при модела Продукт като услуга днешните продукти се превръщат в утрешни ресурси за производителя, при вчерашните цени на ресурсите.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Трудно е да се предвидят с точност всички ефекти от запазването на собствеността на производителя върху продуктите, но бихме могли да изброим някои от тях:

1. Продуктът се превръща в ресурс за производителя. При постоянно нарастващите цени на ресурсите поради тяхното изчерпване, достъпът до ресурси е от ключово значение. Когато цената на ресурсите за производителя е ниска („вчерашните цени“ по Стахел), се гарантира пазарното му предимство пред конкуренцията. Цел на всеки производител ще бъде да рециклира 100% от вложените в продукта ресурси, без да се налага да бъде стимулиран или регулиран от държавата.
2. За да бъде възможно максималното оползотворяване на включените в продукта ресурси, това трябва да залегне в самия процес на създаване. Ако при линейния модел на производство се използват редица „смесени“ суровини, които не биха могли да бъдат разделени на основните им компоненти, за да бъдат рециклирани, то при модела Продукт като услуга производителят може да заложи в продукта изцяло рециклируеми суровини.
3. Тъй като производителят продава потребителската функция на продукта, а не самия продукт, той има интерес да създава продукти с възможно най-дълъг жизнен цикъл. Продължителността на жизнения цикъл на продуктите е изцяло под контрола му, което улеснява тази задача.
4. Голяма част от опаковките ще отпаднат, тъй като днес те са съществена част от маркетинга, свързан с продажбата на редица продукти. Услугите

са нематериални и не могат да бъдат опаковани. Понеже потребителите ще закупуват само функционалността на продуктите, опаковките ще са необходими дотолкова, доколкото гарантират опазването на продукта при доставката.

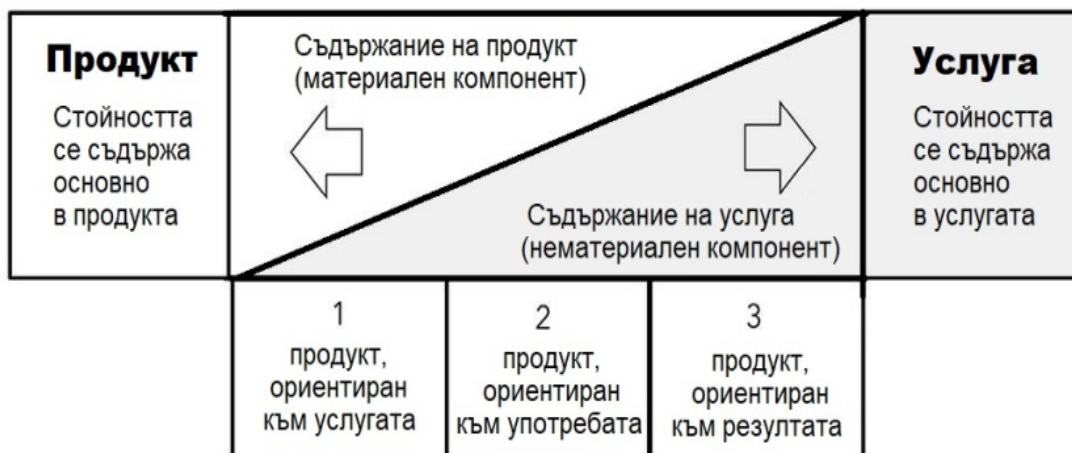
5. Тъй като клиентът извлича ползността на предоставения за използване продукт, то основната цел е той да бъде винаги функциониращ. Функционирането се гарантира от производителя и поради това той има интерес да създаде възможно по-лесен за поддръжка продукт. Отпадат притесненията на клиента за качеството на продукта и бързата му поправка при необходимост.
6. Във връзка с предходната точка от основно значение е контролът, упражняван от производителя върху функционирането на продуктите. Именно тук се намесват информационните технологии и дигитализацията на производствените и потребителските процеси, които спомагат за набирането на голям обем от данни.
7. В ситуация като сегашната, в която производството се определя от предлагането, фирмите винаги рискуват да се окажат с пълни с продукти складове, с всички последствия от това: свръхпроизводство, натрупвания, унищожаване на стойност. Благодарение на дигитализацията производството ще се определя от търсенето, защото ще има възможност да прогнозира много по-добре ефективното търсене.
8. Тъй като предоставянето на услуги изисква постоянна поддръжка на изправността на продукта, клиентите закупуват функционалността за определен период, за разлика от покупко-продажбата, която е еднократен

акт. Това означава, че от една страна се гарантират приходите на производителя във времето, а от друга – лоялността на клиентите. В допълнение производството се локализира на местно ниво, за да бъде възможна лесната им и бърза поддръжка.

Както отбелязахме по-горе, сервитизацията е **процес** на превръщане на продуктите в услуги. Тя преминава през няколко етапа, като началната ѝ точка е линейният модел (продажба на материален продукт), а крайната – моделът „продукт като услуга“ (продажба на полезните функции на продукта или т.нар. „функционална икономика“). Чрез сервитизацията постепенно се преминава от модел на производството от типа „push“ (воден от предлагането) към модел от типа „pull“ (воден от търсенето). В научната литература различните автори разграничават различни по брой и характеристики етапи на сервитизация.

Арнолд Тукер (2004) разграничава 8 различни вида сервитизация. Според Роберто Сиагри (2021) етапите са три: От продажбата на продукта се преминава първо към продажба на продукт, включващ и услуги (продукт, ориентиран към услугата), след това към продажба на използването на продукта (продукт, ориентиран към употребата) и накрая към продажба на функциите на продукта (продукт, ориентиран към резултата).

Фиг. 1. Система продукт-услуга
Източник: Обработка на фиг. 1.3 от Siagri (2003)

Следвайки разделението, очертано в доклад на Световния икономически форум (2015), сервитизацията на икономиката преминава през четири етапа:

Фиг. 2. Навлизане в производството и ефекти от дигитализацията
Източник: Обработка на фиг. 1 от WEF Report (2015)

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Понастоящем дигитализацията е довела до навлизането в първите два етапа на голяма част от фирмите в развитите държави. Бързината, с която ще се достигне до четвъртия етап на сервитизация на икономиките, зависи до голяма степен не само от развитието на цифровите технологии, но и от всички национални и наднационални политики в тази посока. В този смисъл приетият от Европейския парламент „Нов план за действие относно кръговата икономика“, за който споменахме във въведението, е една необходима и полезна стъпка. От не по-малко значение е и изработването на национална стратегия за България, в която да се постави като цел не просто автоматизацията на работния процес и достъпа до онлайн пазари за малките и средните предприятия, но и преориентирането на производството и потреблението към модела Продукт като услуга.

ВТОРА ГЛАВА: ПРЕПОРЪКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА СПОДЕЛЕНОТО ПОТРЕБЛЕНИЕ

3.1. СТАНДАРТ ЗА УСТОЙЧИВИ ПРОДУКТИ

През февруари 2021 г. Европейският парламент прие резолюция за „Нов план за действие относно кръговата икономика“, който изисква допълнителни мерки за постигане до 2050 г. на изцяло кръгова икономика с нулеви емисии на парникови газове, устойчива от екологична гледна точка и без токсични вещества. Кръговата икономика бива дефинирана от най-висшия европейски институционален орган като модел на производство и потребление, който включва споделяне, заемане, повторно използване, ремонт, възстановяване и рециклиране на съществуващите материали и продукти.

В Предложенията за превръщане на устойчивите продукти в норма в ЕС, насърчаване на кръговите бизнес модели и засилване на ролята на потребителите в екологичния преход (30 март 2022 г.), четем:

„В световен мащаб половината от всички емисии на парникови газове и 90 % от загубата на биологично разнообразие се дължат на добива и преработката на първични суровини, а все още преобладаващият линеен икономически модел на извличане → производство → изхвърляне води до значително разхищение на ресурси. За да успее да премине към климатично неутрална и незамърсяваща кръгова икономика с ефективно използване на ресурсите и да намали зависимостта си от енергия и ресурси, ЕС се нуждае

спешно от нов подход към разработването, производството и използването на продукти.

Чрез ревизия на бизнес моделите, производствените процеси и продукти, удължаването на експлоатационния срок на продуктите или оптимизирането на тяхното използване и чрез участието си в един развит пазар на рециклирани суровини предприятията могат значително да намалят своите разходи за материали, енергия и управление на отпадъците и да подобрят своята устойчивост.“

„Очевидно е необходимо да проучим как да развием благосъстоянието на нашите граждани и да осигурим устойчив растеж като рационализираме използването на суровините, от които се състоят ежедневно използваните от нас продукти, и подобрим самите продукти. Ако те бъдат по-малко енергоемки, ако ги използваме по-ефективно и по-дълго, ако разчитаме на рециклирани материали вместо на първични суровини и ако възприемем по-масово авангардни кръгови икономически модели, можем да прекъснем взаимовръзката между икономическия ни растеж и използването на природни ресурси заедно с ущърба за околната среда.“ И „ще позволим на потребителите да спестяват от разходи и ще направим икономиката на ЕС по-устойчива на прекъсвания в интегрираните световни вериги за създаване на стойност.“

Налагане на устойчивите продукти като стандарт за един по-издръжлив единен пазар

Преглед на инициативите в пакета за кръговата икономика

3.2. ЕКОПРОЕКТИРАНЕ

Първата и най-важна крачка към въвеждането на кръгови модели на потребление, е промяната в дизайна на продуктите. За да могат те да бъдат използвани по-ефективно чрез споделено потребление, е необходимо продуктите да бъдат издръжливи и лесно поправими. За целта европейските фирми производителки следва да отделят специално внимание на фазата на проектиране, като следват препоръките на Европейските институции,⁶ които

⁶ Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing a framework for setting ecodesign requirements for sustainable products and repealing Directive 2009/125/EC <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2022:142:FIN>

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

изготвиха Регламент относно екопроектирането на устойчиви продукти (РЕУП). В него са посочени следните изисквания:

„Изискванията за екопроектиране, в зависимост от категориите продукти, които трябва да бъдат регулирани, обхващат тяхната:

- ***трайност, надеждност, повторна употреба, модернизируемост, ремонтпригодност, лесна поддръжка и привеждане в изправност до заводски стандарти;***
- *ограничена употреба на вещества, които възпрепятстват кръговостта на продуктите и материалите;*
- *енергопотребление или енергийна ефективност на продуктите;*
- *ресурсна ефективност или използване на ресурси за продуктите;*
- *минимална употреба и съдържание на рециклирани материали в продуктите;*
- *лесна разглобяемост, вторично производство и рециклиране на продукти и материали;*
- *въздействие върху околната среда през целия жизнен цикъл, включително техния въглероден отпечатък и отпечатък върху околната среда;*
- *предотвратяване и намаляване на отпадъците, включително отпадъците от опаковки.*

Цифровите продуктови паспорти ще станат задължителни за всички регулирани от РЕУП продукти, което ще позволи те да бъдат маркирани, разпознавани и свързвани с данни за тяхната кръговост и устойчивост.

Предложеният регламент включва мерки за предотвратяване и прекратяване на унищожаването на непродадени потребителски стоки. Регламентът също така ще предостави възможност за пълна забрана на унищожаването на непродадени продукти в зависимост от категориите продукти, които ще бъдат регулирани.“

3.3. КРЪГОВИ БИЗНЕС МОДЕЛИ

Същият регламент обръща сериозно внимание на споделеното потребление и превръщането на продуктите в услуги:

„Освен налагането на устойчивите продукти като стандарт трябва да стимулираме и да инвестираме все повече във внедряването на кръгови бизнес модели. Сред тях са моделите „продуктът като услуга“, партньорският обмен и обратната логистика, производството по заявка, повторната употреба и ремонтните услуги, наред с много други. Те са необходими, за да се намали общото търсене на енергия и ресурси и да се отдели растежът от използването на първични ресурси.

Кръговите бизнес модели са разработени така, че да създават и привличат стойност, като същевременно спомагат за по-оптималното и по-ограничено използване на ресурсите. Това означава не само

регулаторни изисквания за отделни продукти, но и правилни пазарни сигнали за кръговите бизнес модели, за да се стимулират производителите да разработват продуктите по-добре, да удължават техния експлоатационен срок и продуктите да запазват стойността си по време на и след употреба. Например чрез продажбата на продукти като услуга (илюстрирана с добре известния пример за продажба на светлина, а не на електрически крушки⁷) стопанските механизми се променят и печалбите вече не зависят от обема на продадените продукти. Вместо това става рентабилно да се гарантира, че продуктите, предоставяни като услуга, са трайни и подлежат на ремонт, тъй като предприятието остава техен собственик и необходимостта от закупуване на нови продукти се явява стопански разход.

Продуктовите изисквания съгласно РЕУП ще стимулират възприемането на подобни модели, тъй като разработването на кръгови дейности зависи до голяма степен от физическите проектни характеристики на продуктите и от достъпа до съответни данни. Цифровите продуктови паспорти и рационалното прилагане на цифрови иновации също имат решаващо значение за преминаването към кръгови бизнес модели. По-доброто проектиране на продуктите и по-добрата информация обаче сами по себе си няма да са достатъчни, за да предизвикат пълна промяна в стопанските подходи.

*За тази цел Комисията иска да обедини различни заинтересовани страни в новия **Европейски център за кръгова стопанска дейност**.*

⁷ <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/why-buy-light-bulbs-when-you-can-buy-light-signify>

Центърът ще подпомага внедряването на кръгови бизнес модели, ще предоставя информация и услуги, включително за повишаване на осведомеността, сътрудничество, обучение и обмен на най-добри практики. Той ще стъпи на експертния опит и вече предлаганите услуги в рамките на съществуващи действия на ЕС, по-специално Европейската платформа на заинтересованите страни в областта на кръговата икономика⁸, съветниците по устойчивостта в рамките на Мрежата „Enterprise Europe“⁹ и мрежата от европейски клъстери за екосъобразни технологии¹⁰.

Освен това Комисията ще изготви **насоки за насърчаване на кръговите бизнес модели**, за да помогне на предприятията, държавите членки и регионите да предприемат стъпки в тази посока. Сред тях ще има и насоки за направляване на инвестициите и финансирането и оптимизиране на местните запаси и потоци от ресурси с цел изграждане на кръгови вериги за създаване на стойност и работни места. Комисията също така ще публикува насоки¹¹ относно начините за подкрепа на внедряването и на партньорствата за кръговата икономика между социалните предприятия и други участници, включително традиционните предприятия.

Освен това чрез Европейската програма за умения¹² Комисията подкрепя инвестициите в умения, без които не може да се развие

⁸ <https://circulareconomy.europa.eu/platform/>

⁹ <https://een.ec.europa.eu/>

¹⁰ <https://resourceefficient.eu/en>

¹¹ Както бе обявено в Плана за действие за социалната икономика COM(2021) 778.

¹² COM(2020) 274 final

кръгова икономика. В рамките на Пакта за умения¹³ Комисията създава широкомащабни партньорства, обединяващи представители на промишлеността, социални партньори и доставчици на професионално образование и обучение¹⁴.“

3.4. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

В Регламента относно екопроектирането на устойчиви продукти четем:

„Цифровите продуктови паспорти ще станат задължителни за всички регулирани от РЕУП продукти, което ще позволи те да бъдат маркирани, разпознавани и свързвани с данни за тяхната кръговост и устойчивост. Прокарването на този подход по отношение на данните за устойчивостта в екологично отношение може също така да проправи пътя за по-широкото доброволно споделяне на данни откъдето тези за продуктите и изискванията, регулирани от РЕУП. Освен това продуктите паспорти могат да се използват за предоставяне на информация относно други аспекти на устойчивостта, свързани със съответната продуктова група съгласно други законодателни актове на Съюза.“

Първата индустриална революция използва силата на парата за механизирание на производството. Втората дава началото на масовото производство с помощта на електрическата енергия, а Третата автоматизира

¹³ [Пакт за умения — Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване — Европейска комисия \(europa.eu\)](#)

¹⁴ Вече са установени пактове за умения в промишлени екосистеми като строителството, микроелектрониката и в сектор текстил, облекло, кожи и обувки.

производството чрез електроника и информационни технологии. Клаус Шваб, основател на Световния икономически форум и автор на книгата „Четвъртата индустриална революция“ (2016), използва този термин, за да опише настоящата индустриалната революция, която: „...се характеризира със сливането на технологиите, което размива границите между физическия, дигиталния и биологическия свят“. Но дали действително дигитализацията представлява индустриална революция?

Подобряването на машините, увеличаването на тяхната ефективност и промените в организацията на трудовия процес в предприятията се наблюдават още от зараждането на капитализма. Търсенето на ефективност е една от основните предпоставки, които спомагат за оцеляването на всяка една фирма в конкурентна среда. Само по себе си развитието на технологиите не представлява индустриална революция – такава отчитаме тогава, когато се наблюдава промяна на основните принципи в моделите на производство и потребление. Така например, първата индустриална революция механизира производството, втората въвежда конвейера, а третата – автоматизацията.

Безспорно дигитализацията е с потенциал напълно да автоматизира производствения процес в редица сектори, но ако резултатът от нея е единствено това, то не бихме могли да говорим за нова индустриална революция, а само за продължение на предишната на един по-развит етап. Много хора виждат в постигането на пълна автоматизация чрез новите технологии единствено загуба на работни места. От гледна точка на трудещите се това е огромен проблем, тъй като би ги лишило от средствата им за издръжка. От гледна точка на предприемачите е примамлива възможност да намалят производствените си разходи чрез съкращаване на персонала и по този

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

начин да увеличат печалбите си. И двете гледни точки поставят новите технологии в рамките на съществуващия линеен индустриален модел, разглеждайки дигиталната революция единствено през призмата на заетостта.

Именно по този начин се тълкува Четвъртата индустриална революция и в България, както е видно от редица официални стратегически документи. Така например, в „Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0)“ – съвместна разработка на Националния икономически съвет и работодателските организации от 2017 г. – ползите от дигитализацията се описват със засилването на онлайн продажбите за малките и средните предприятия, и с автоматизацията, водеща до намаляване на персонала. Но Четвъртата индустриална революция е нова „революция“, а не просто продължение на третата, защото преобръща логиката на линейния модел на производство и поставя в центъра на вниманието споделеното потребление и превръщането на продуктите в услуги.

Макар споделеното потребление да не е ново явление, то беше преоткрито чрез „дигиталната революция“. Без значение дали става въпрос за пряка размяна между частни лица, или за частни компании, асоциации и обществени дружества, които предоставят услуги на хора - елементът, който обединява различните практики е, че чрез споделеното потребление се оптимизира потреблението на продуктите. Всички посочени модели допринасят за изграждането на една *потребяваща* икономика, която се подхранва от развитието на информационните технологии и намаляването на трансакционните разходи.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

От първостепенно значение за постигането на кръгова икономика е да се възползваме максимално от полезния живот на продуктите. За целта е необходимо да се внедрят в широк мащаб инструменти за бърза и ефективна поддръжка. Дигитализацията ни позволява да организираме споделеното потребление така, че лесно да контролираме състоянието на продукта.¹⁵ Бихме могли да го поддържаме в изправност и да отложим във времето покупката на нов продукт, която днес пазарният механизъм ни принуждава да направим. Ключовата дума в управлението на кръговата икономика е „опазване“, за разлика от линейната, където принципът е „печалба“.

Важен аспект от развитието на информационните технологии е свързан със способността им да преодоляват информационната асиметрия и грешките на икономическите участници. Информацията сега може да се движи и в двете посоки - от производителя на стоката/услугата до потребителя и обратно – с невъобразими скорост и точност, което позволява двойна проверка при почти нулеви разходи.

Именно дигитализацията ще позволи да се извърши коренна промяна на модела на производство, а оттам и на потребление – от линеен икономически модел да се премине към кръгов.

¹⁵ Например: Фирмите, които отдават под наем автомобилите, могат да контролират дистанционно състоянието на акумулаторите на електрическите коли или количеството на горивото. Бордовите компютри са в състояние да сигнализируют за технически проблеми, което позволява намесата на механик и навременната поправка. Би могла да се въведе директна комуникация между потребителите и фирмите, за да могат да се подават сигнали за чистотата на автомобилите, както е възможен и контрол на поведението на потребители от потребители, като се въведе принцип за прогресивни санкции.

3.5. РЕЦИКЛИРАНЕ

Принципите на кръговата икономика противоречат на традиционния линеен индустриален икономически модел, който се нуждае от големи количества евтини и лесно достъпни суровини и енергия и следва механизма „добив-производство-потребление-отпадъци“. Линеиният модел на производство се основава на продажбата на продукти и е ориентиран към създаването на евтини и нетрайни стоки, което засилва изчерпването на ресурсите и увеличава екологичните щети, на които сме свидетели понастоящем. Тези отрицателни външни ефекти на производството не намират отражение в цената на продуктите и водят до загуба на благосъстоянието на цялото общество.

При продажбата на продукти, производителят прехвърля върху потребителя не само собствеността, но и отговорността по отношение на опазването, рециклирането и депонирането му. Така потребителите поемат ключовата роля при рециклирането – от една страна при избора си на продукти с екологичен дизайн, а от друга – осъществявайки разделното събиране на отпадъците. Но в тази си роля те се изправят пред три основни въпроса, с които е трудно, ако не и невъзможно да се справят:

1. Наличието на пазара на стоки с екологичен дизайн не зависи от тях. Дори и да има такива, те са много по-скъпи от другите, поради което дори потребителят с отговорно отношение към природата би могъл да не може да си ги позволи. Финансовият аспект при потребителския избор е от основно значение.
2. Разделното събиране на отпадъците изисква определени познания и усилия. Често потребителят няма възможност да осъществи качествено

разделение както поради липсата на подобни знания, така и поради факта, че често продуктите са произведени от смесени материали, което е изцяло решение на производителя.

3. Производителят няма финансов интерес да създава дълготрайни и лесно рециклируеми продукти. От една страна дълготрайността е пречка за продажбата на нови продукти, а от друга – рециклираните материали не се връщат към неговото собствено производство, а се насочват към пазара. Оказва се, че в определени периоди на пазара рециклираните материали са по-скъпи от новодобитите (Ambrose, 2019). Потребителят, макар чрез покупката да поема отговорността за опазването и рециклирането на продуктите, не разполага с инструменти за въздействие върху тяхната дълготрайност и рециклируемост.

Тук следва допълнително да се отбележи, че контролът върху потребителското поведение е много по-скъп и трудно осъществим, отколкото контролът върху производството, поради огромните разлики в обема на контролираните обекти. В този смисъл, когато отговорността за осъществяването на кръговостта се заложи в потребителите, не можем да разчитаме на бързото ѝ и повсеместно прилагане, от каквото се нуждаем понастоящем. Единствено личният финансов интерес на производителите би могъл да мотивира изпълнението на подобна задача.

По отношение на рециклирането, РЕУП предлага една много важна мярка:

Прекратяване на унищожаването на непродадени потребителски стоки

*Предложеният регламент включва мерки за **предотвратяване и прекратяване на унищожаването на непродадени потребителски стоки**. Като първа стъпка големите предприятия, които изхвърлят непродадени продукти, ще трябва да оповестяват тяхното годишно количество, да представят причините за това и информация за обема на изхвърляните продукти, изпращани за повторна употреба, вторично производство, рециклиране, оползотворяване на енергия и отстраняване като отпадък, в съответствие с йерархията за управление на отпадъците. Регламентът също така ще предостави възможност за пълна забрана на унищожаването на непродадени продукти в зависимост от категориите продукти, които ще бъдат регулирани.*

Европейският зелен пакт вижда директната връзка между начините на потребление и създаването на отпадъци, съответно, рециклирането на материалите:

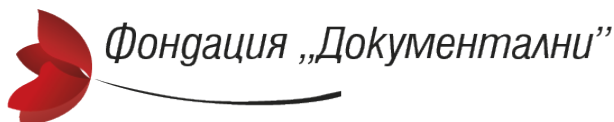
*„Планът за действие за кръговата икономика ще включва и мерки за насърчаване на предприятията да предлагат и да позволяват на потребителите да избират продукти за многократна употреба, които са устойчиви и подлежащи на поправка. В него ще се анализира необходимостта от „право на поправка“ и ще се ограничи програмираното остаряване на изделията, по-специално в областта на електрониката. ... **Нови бизнес модели, основани на наем и споделяне на стоки и услуги, също ще играят роля, доколкото те са наистина устойчиви и достъпни.**“*

ТРЕТА ГЛАВА: ПРИМЕРИ ЗА СПОДЕЛЕНО ПОТРЕБЛЕНИЕ

4.1. ПЛАТФОРМИ ЗА СПОДЕЛЕНО ПОТРЕБЛЕНИЕ

Един от първите и вероятно най-популярният портал за споделяне е Airbnb, който свързва хората, търсещи краткосрочно настаняване, с хора, предимно домакинства, разполагащи с място за отдаване под наем, например стая у дома. Самата компания Airbnb не притежава никакви помещения за настаняване. Тя е само брокер и получава комисиони от 3 до 12% от гостите и домакините за всяка резервация. Създадена е през 2008 г., а през 2017 г. порталът ѝ предлага над 3 000 000 жилища в 65 000 градове и 191 страни по света.

Друг популярен модел на споделяне е carpooling, който се състои в споделянето на частни автомобили. Carpooling означава „споделено пътуване“ и е различно от carsharing, което представлява „наемане на автомобил“. При споделянето пътуване хората влизат в контакт чрез мобилни приложения или уебсайтове, за да пътуват заедно в една и съща кола, обикновено собственост на един от пътниците, като разделят разходите за пътуване и поддръжка помежду си. Един от положителните примери е BlaBlaCar, който имахме удоволствието да използваме, лично проверявайки отличната организация и бързия контакт между членовете, както и спокойствието, което платформата осигурява на всички потребители чрез застрахователно покритие. То е гарантирано от застрахователната компания АХА без допълнителни разходи, и включва пътна помощ и гарантиран транспорт до дестинацията, правна защита и забравени вещи на борда.

Любопитна област на споделяне е храната. Германската инициатива Food Sharing¹⁶ призовава: „Споделете излишната храна, борете се с хранителните отпадъци!“ Това е уеб платформа, която позволява на частни потребители, търговци на дребно и/или производители да предлагат свободно и безплатно излишни хранителни продукти. Според изследване на WWF¹⁷, над една трета от произведените в Германия храни се изхвърлят.

В областта на културата намираме платформи, които варират от обмен на книги като Green Books Club, до организиране на театрални представления (Teatroxcasa¹⁸) и писане в общност (Intertwine).

Една интересна карта на платформите за споделяне, които се намират в Италия, е разработена от сайта Collaboriamo.org¹⁹(2017). Под „платформи за споделяне“ авторите имат предвид всички услуги, които чрез цифровите технологии свързват пряко хората и насърчават пълноценното използване на ресурсите чрез отдаване под наем, споделяне, обмен и продажба на стоки, умения, време, пари и пространство. Изследванията, осъществени от Collaboriamo.org с подкрепата на Phd Italia и координирани от Марта Майниери, изключват платформи, които нямат за цел да свързват хората, за да им позволят да обменят и да споделят блага, а предоставят услуги отгоре надолу (например компании като Uber, които налагат цената на превоза, избират персонала и т.н., са изключени от проучването). През 2017 г. в Италия са регистрирани 125 платформи, от които 105 са италиански и 20 чужди, но с офиси в Италия.

¹⁶ <https://foodsharing.de/>

¹⁷ <https://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/Landwirtschaft/WWF-Studie-Das-grosse-Wegschmeissen.pdf>

¹⁸ <https://teatroxcasa.it/>

¹⁹ <https://collaboriamo.org/>

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Създаването на подобна база данни за България и публикуването на резултатите на годишна база би спомогнало за развитието на споделеното потребление в страната и оттук – за постигането на по-добри резултати според целите на Европейския зелен пакт.

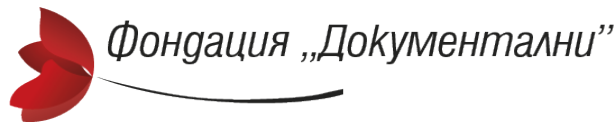
4.2. СПОДЕЛЕНИ „БИБЛИОТЕКИ“ В СВЕТА

За разлика от другите модели за споделено потребление, моделът на споделените „библиотеки“ понастоящем няма действащ пример в България. До началото на 90-те години такъв модел се е прилагал от тъй наречените „Комбинати за битови услуги“, които са предлагали инструменти, пишещи машини и други вещи. След тяхното закриване, нито публичният, нито неправителственият и нито частният сектор осигуряват подобни услуги. Същевременно развитите индустриализирани държави имат много примери за споделени „библиотеки“, ръководени основно от общини и неправителствени организации.

Една „библиотека за инструменти“ (Tool library) е създадена в Кълъмбъс, Охайо, още през 1976 г. Първоначално управлявана от местните власти, сега се управлява от Центъра „Да ремонтираме заедно“ - Охайо, неправителствена организация с нестопанска цел, която работи за запазване и съживяване на домовете и общностите в Централен Охайо. „Библиотеката за инструменти“ предоставя безплатно над 4500 инструменти както на физически лица, така и на организации с нестопанска цел. В края на 70-те години и през 80-те години са създадени също така Библиотеката за инструменти във Фини (1978 г.), Библиотеката за инструменти в Бъркли (1979 г.) и много други. Много от тези

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

„библиотеки“ са създадени с обществени средства (Rogers, 2005). Един различен вариант на модела за заемане на инструменти съществува в Атланта, Джорджия. В „Atlanta Community ToolBank“ инструментите са дават за използване само на организации с нестопанска цел и други местни организации, които изпълняват проекти на доброволни начала за поддръжка на различни инсталации. Тази библиотека не е достъпна за физически лица.

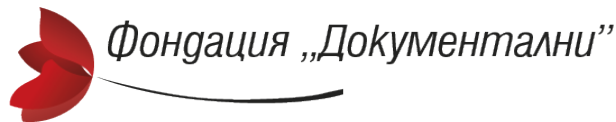
През 2009 г. общността на Западен Сиатъл във Вашингтон стартира библиотеката West Seat Tool Library, която предоставя голямо разнообразие от инструменти и ресурси за хора и организации, насърчавайки устойчивия градски живот. Списанието „Popular Mechanics“ (2011) включва „създаването на местни библиотеки за инструменти“ в списъка си „Десет начина за промяна на света“. В отговор на това признание, „Share Starter“ започва да предлага безплатен „основен набор за откриване на библиотеки за инструменти“ на всяка общност, заинтересована от стартирането на собствена библиотека за инструменти (Dunn, 2012). Комплектът включва съвети за стартиране, често задавани въпроси и практически съвети.

Предвид нарастващата им популярност и доказан успех, библиотеките за инструменти вече играят важна роля в споделеното потребление. Съществуват няколко софтуерни платформи за управление на инструментите, като например „Local tools“.

4.3. КРАТКОСРОЧНИ НАЕМИ В БЪЛГАРИЯ И ЧУЖБИНА

За разлика от споделеното потребление чрез платформи, което също на практика е краткосрочно отдаване под наем, но между индивиди, тук се има

----- www.eufunds.bg -----
Проект BG05SFOP001-2.025-0084 " Гражданско участие във формулирането на местни политики за насърчаване на споделеното потребление с оглед на целите на Европейския зелен пакт", по процедура BG05SFOP001-2.025 - Повишаване на гражданското участие в процесите на изпълнение и мониторинг на политики и законодателство, финансиран от Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

предвид отдаването под наем като бизнес модел. При него фирмите предоставят услугата „отдаване под наем“, като техни клиенти са други фирми (business-to-business, накратко B2B) или частни потребители (business-to-consumer, накратко B2C). Този модел обединява черти и на трите описани дотук модела на потребление: сервитизация, споделеното потребление чрез платформи и споделено потребление чрез библиотеки.

Фирмите отдавна използват услугите за краткосрочно отдаване под наем, основно за наемане на машини. За разлика от „библиотеките“, които вече описахме, в този случай не се прилага абонамент, а дневно, седмично или по-дълго използване на машините. Основно услугата се използва в строителството и ремонтите, било то на инфраструктурни проекти (например, пътища), или на сгради. Отдаването под наем на машини и инструменти на домакинствата все повече се използва като бизнес модел на редица търговски фирми не само в чужбина, но и в България.

Вероятно най-разпространената в света услуга за краткосрочно наемане засяга наема на автомобили и други транспортни средства (велосипеди, тротинетки и т.н.). Широкото разпространение на този бизнес модел в голяма степен се дължи на развитието на информационните технологии, особено на приложенията за смартфони, и на развитието на платежните системи. Наемането на автомобили съществува от десетилетия, като досега то се използваше основно от туристи и беше възможно срещу високи такси и дълго чакане в офисите на специализираните фирми. Днес наемането на транспортните средства е бързо, евтино и поради това достъпно за всеки.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Краткосрочното наемане е чудесен пример за ситуация, от която печелят всички не само от екологична гледна точка, но и от финансова – потребителите спестяват време и средства, тъй като не е необходимо да заплащат пълната цена на продукта и разходите за неговата поддръжка. От друга страна фирмите, отдаващи под наем краткосрочно, максимизират употребата на закупените от тях стоки, като те биват използвани от възможно повече клиенти. Така приходите на фирмите се увеличават, а разходите на клиентите намаляват в симбиоза.

Примерите за търговски дейности, свързани с отдаването под наем, са многобройни. Класическият е на автомобилите под наем, където виждаме установени играчи като Авис и Херц, редом с нови иновативни играчи със собствени информационни платформи. В Милано (Италия) откриваме пет компании за споделено използване на автомобили: Enjoy, E-Go, ShareNow, Zity и E-Va.²⁰ Става въпрос за системи за споделено потребление чрез краткосрочен наем, работещи чрез приложение за смартфони, което информира клиентите къде се намират автомобилите в момента. Същото приложение позволява колите да бъдат отключвани и използвани, след което да се заплати наема. В България този вид краткосрочен наем на автомобили се предлага единствено в София и Пловдив от компанията SPARK.²¹ Цените, предлагани от компанията, варират в диапазона 0,29 - 0,45 лв. на минута според класа на използвания автомобил и максимална тарифа от 9-12 лв. на час. Всички предлагани автомобили са електрически.

²⁰ <https://www.comune.milano.it/servizi/car-sharing>

²¹ <https://spark.bg/>

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

Фирмите, предоставящи електрически тротинетки под наем в България, са две – Lime и Brum/Bird, а градовете, където се предлага услугата, са София, Варна, Бургас, Пловдив и Стара Загора. Поради все още високите цени спрямо покупателната способност в България (0,25 и 0,29 лв. на минута плюс такса отключване), услугата не е разгърнала пълния си потенциал. За сравнение, наемът на електрически автомобил е 0,29 лв. без такса отключване и с максимална тарифа на час от 9 лв., което означава, че след първия половин час наем до края на часа използването не се заплаща. При електрическите тротинетки няма такова ограничение.

Днес се раждат все повече уеб сайтове, които отдават под наем дрехи и аксесоари. В България онлайн бутици за отдаване на дамски рокли, бижута и аксесоари под наем са например DressRent.eu, radarola.bg, ritika.bg и много други. Не липсват и фирми, отдаващи под наем мъжко облекло (например, odetafashion.com) и карнавални костюми (carnivalforyou.com). Потенциалът за развитие на подобни фирми е огромен.

Все повече компании предлагат „всичко под наем“. Най-често става дума за работни инструменти, оборудване за градини, приеми, транспорт, електрически уреди, игри за деца и др. Примери са фирмите Italnolo с над 40 склада в Италия, ItaliaNoleggio, Noleggio di tutto и т.н. В България фирмата P&P Management създава сайта Всичко под наем (vsichkopodnaem.com), за да удовлетвори нарастващото търсене на машини под наем, използвани в домашни и индустриални условия – от почистващи машини под наем, до косачки и снегорини под наем. Подобни фирми са Tools Rental, Rentalbg, Рентекс и много други.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

4.4. ФУНКЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА В ПРАКТИКАТА

Функционалната икономика попада в рамките на стратегията за ефективно производство. Нейна основна особеност е, че производителят продава не самия продукт, а неговите полезни функции под формата на услуги, като запазва собствеността си върху продукта (Stahel, 1997). Например, вместо да продава продукта „климатик“, производителят продава услугата „климатизация“ (Global Innovation Lab for Climate Finance, 2021). Според избраната от фирмата маркетингова стратегия, потребителят заплаща използването на полезните функции на продукта под формата на месечен/годишен абонамент (pay-per-use) или за всяка единица извлечена полезност (pay-per-result).

Макар да не го осъзнаваме, функционалната икономика е навсякъде около нас от десетилетия и дори векове. Всички комунални услуги са пример за функционална икономика в големи размери. Така например, градският транспорт е услуга, при която потребителите не закупуват транспортно средство, а използват единствено неговите полезни характеристики, заплащайки за услугата или периодичен абонамент (pay-per-use), или „билет“ за всяка единица извлечена полезност (pay-per-result). Същото може да се каже за музеи, художествени галерии, железопътен транспорт и т.н. Енергийната и водната мрежи са също примери за продажба на полезните им функции, докато собствеността остава в ръцете на общината, която се грижи за тяхната поддръжка. Извозването на битовите отпадъци също е продажба на „функцията“, вместо на „продуктите“ камион и сметище.

По отношение на частния сектор, той също предлага отдавна огромен набор от услуги под формата на продажба на функциите на продукта. Така например,

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

въздушният транспорт не изисква от всеки потребител да закупи частен самолет, а да закупи само неговата функция – „услугата пътуване“. XEROX е първият голям пример в историята на частна фирма, ориентирала се към продажбата на функциите на своите принтери, вместо на самите принтери. Не е учудващо, че частният сектор (както и публичният, впрочем) възприема този бизнес модел всеки път, когато продуктът е твърде скъп за широките маси. Така например, при въвеждането на компютрите за масова употреба твърде малко домакинства могат да си ги позволят и затова процъфтява бизнесът с компютърните зали, в които компютрите се използват почасово срещу определена такса.

Поради запазването на собствеността върху продукта, производителят носи конкретни отговорности и права. От една страна той поема задължението да поддържа продукта винаги в изправност, като при необходимост го поправя или заменя, за да може да гарантира функционирането му. От друга страна си запазва правото да получи обратно продукта в края на неговия жизнен цикъл или на договора за доставяне на услугата. По този начин продуктът се превръща във важен източник на безплатни суровини за следващия производствен цикъл и производителят се откъсва от зависимостта си от постоянно растящите цени на суровинния пазар.

Както задълженията, така и правата на производителя го мотивират да създава продукти, които са възможно по-дълготрайни, лесно поправими и с възможност за лесно разделение на съставните им части и материали, за да бъдат повторно използвани от други клиенти или превръщани в суровини за производството на нови или различни фирмени продукти. Това означава, че при функционалната икономика кръговият процес се осъществява от

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

производителя, като при това той бива задвижван не от никакви етични съображения по отношение на опазването на околната среда, а от собствения си финансов интерес.

Когато производителите възприемат сервитизацията като своя маркетингова стратегия и започнат да създават дълготрайни продукти, продавайки техните полезни функции, вместо материалността им (т.нар. модел product-as-a-service - PaaS, преводим на български като "Продуктът като услуга"), потребителското общество ще се превърне в потребяващо (Grieco & Parrella, 2014). Услугите, за разлика от продуктите, не могат да се натрупват и да стоят неизползвани. Те се потребяват в момента на тяхното предоставяне, като освен това потребителят няма стимул да заплаща за услуга, която няма възможност да употреби. Преминаването към използването на услуги води автоматично и без необходимост от упражняване на външен контрол до елиминация на ненужното производство на продукти, тъй като и двете страни на търговската сделка нямат интерес от такова (Siagri, 2021)

Функционалната икономика е маркетингова стратегия на фирмите-производители. Освен достъп до безплатни суровини, чрез нея те си гарантират дългосрочни отношения с клиентите, каквито се осъществяват трудно и скъпо чрез днешния икономически модел. Функционалната икономика гарантира и постоянен поток от приходи, които позволяват планирането на производствената дейност в дългосрочен план. Благодарение на дигитализацията и тясното сътрудничество между производител и клиент се събира информация за начина на използване на продукта, което позволява да се осъществи контрол върху функционирането на продукта в реално време. Така по-лесно се установяват грешките в дизайна, а още при първите признаци за

детериоризацията на отделни части, те могат да бъдат заменени. Всичко това води до стремеж към иновации и оптимизации, задоволяващи нуждите и на бизнеса, и на клиентите. Продавайки не продукта, а свързаните с него услуги, пред фирмите се отваря огромно поле за действие и допълнителни приходи. Елиминира се нуждата от търговски посредници, а техните приходи се абсорбират от предприятието и биха могли да се използват за развитие на научноизследователската и развойна дейност - R&D. Същевременно отпада и необходимостта от финансови посредници, тъй като клиентите вече не се нуждаят от заеми за закупуване на самия продукт, а заплащат само разходите по поддръжката, което правят и при линейната икономика.

Редица фирми в последните години осъзнават финансовите ползи от модела "Продуктът като услуга" и преориентират маркетинговите си стратегии в тази посока. Такива примери са: Philips, предлагаща услугата "осветление"; Miele, предлагаща пералните като услуга; съдомиялните на Electrolux; програмата "TotalCare" на Rolls Royce и много други (Bjørnbet et al. 2021).

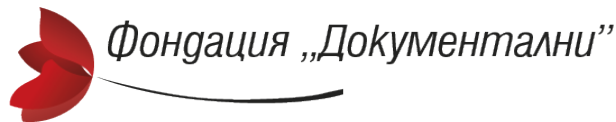
ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рециклирането и повторната употреба при линейния икономически модел забавят, но не елиминират свръхпотреблението на ресурси и създаването на отпадъци. Те трябва да бъдат поставени в условия на кръгов икономически модел, за да разгърнат пълния си потенциал. В настоящия исторически момент се раждат различни бизнес модели, при които продуктите и услугите се комбинират помежду си. Свидетели сме на Четвъртата индустриална революция, но е важно да се отчете, че тя не е просто продължение на Третата. Ако беше така, тя би могла да стане опасна за човечеството, тъй като би доразвила неустойчивия линеен модел на производство и потребление.

Споделеното потребление е основната характеристика на кръговата икономика и единственият начин, чрез който е възможно да се удовлетворят нуждите на обществото, като същевременно се ограничат екологичните щети. Споделеното потребление е класифицирано в настоящия анализ в следните 4 големи групи:

- Споделено потребление чрез платформи
- Споделено потребление чрез „библиотеки“
- Споделено потребление чрез краткосрочни наеми
- Функционална икономика (краен етап на сервитизацията)

Бъдещето на бизнеса в голяма степен зависи от способността му бързо да се адаптира към новата нисковъглеродна икономика. Преориентирането му към предлагането на продукти и услуги за споделено потребление в голяма степен

зависи от условията, създадени от политиките в тази посока. В този смисъл е немислимо да очакваме от бизнеса да преориентира дейността си към един нов начин на потребление, без да бъдат налични стимули и да бъдат премахнати евентуалните съществуващи препятствия пред развитието на подобен нов тип икономика.

Една устойчива икономика се нуждае от подходяща структура, а истинските иновации винаги се ръководят от предлагането. Сервитизацията като маркетингова стратегия на производителите ще изиграе най-важната роля за постигането на целите на кръговата икономика. Крайният етап на сервитизация е функционалната икономика, която се доказва като по-устойчива от другите модели на кръгова икономика и разполага с най-висок капацитет да удовлетворява потребителските нужди с по-малко ресурси. Поради това е необходим глобален преход към функционална икономика, какъвто се препоръчва и от Европейския зелен пакт.

Достигайки до крайната фаза на сервитизацията – функционалната икономика, при която напълно се премахва частната собственост на потребителите върху продуктите – икономиката би могла да отговори на нуждите на цялото човечество като същевременно елиминира всички отрицателни външни ефекти, породени от производството и потреблението. Това е естествено следствие от запазването на отговорността на производителите през целия жизнен цикъл на продуктите.

България се нуждае от Стратегия за Индустрия 4.0, която да наблегне не толкова на автоматизацията на производството, онлайн продажбите и

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

индивидуалното потребление, колкото на споделеното потребление и превръщането на продуктите в услуги.

Използвана литература

- Европейска комисия, *Европейски зелен пакт: Стремение да бъдем първия неутрален по отношение на климата континент*
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_bg
- Европейска комисия (2019) *Европейски зелен пакт* COM/2019/640 final
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>
- Европейска комисия (2020) *Европейска програма за умения за постигане на устойчива конкурентоспособност, социална справедливост и издръжливост* COM/2020/274 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0274&from=EN>
- Европейска комисия (2020) *Нов план за действие относно кръговата икономика. За по-чиста и по-конкурентоспособна Европа*, COM/2020/98 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0098>
- Европейска комисия, *Пакт за умения — Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване* https://pact-for-skills.ec.europa.eu/about_en

-
- Европейска комисия (2021) *План за действие за социалната икономика* COM/2021/778 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0778>
 - Европейска комисия (2022) *Предложения за превръщане на устойчивите продукти в норма в ЕС, насърчаване на кръговите бизнес модели и засилване на ролята на потребителите в екологичния преход,* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2022:142:FIN>
 - Европейска комисия (2022) *Предложение за регламент относно екопроектирането на устойчиви продукти (PEUP)* COM(2022) 142 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0142&from=EN>
 - Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2021) *Европейски закон за климата* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119&from=EN>
 - Националният икономически съвет (2017) *Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия (Индустрия 4.0)* https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/ip/kontseptsia_industria_4.0.pdf
 - Пенкова, Д. (2022) *Сервитизацията – икономиката на бъдещето. Икономика и икономическа теория: Проблеми и взаимодействия*, Варна: Издателство „Наука и икономика“, 139-146.
 - Пенкова, Д. (2023) *Функционалната икономика – от потребителско към потребяващо общество. Сборник доклади от Петата юбилейна*

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

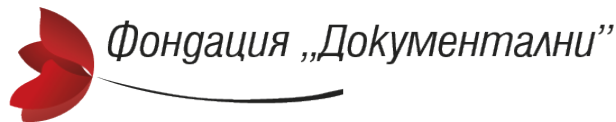

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

международна научна конференция на тема „Ремаркетинг на реалността“,
Икономически университет, Варна.

- Ambrose, J. (2019). *War on plastic waste faces setback as cost of recycled material soars*, The Guardian.
<https://www.theguardian.com/environment/2019/oct/13/war-on-plastic-waste-faces-setback-as-cost-of-recycled-material-soars>
- Bjørnbet, M. M., Skaar, C., Fet A. M., Schulte K. (2021). *Circular economy in manufacturing companies: A review of case study literature*, Journal of Cleaner Production, Vol. 294, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126268>
- Botsman, R., Rogers, R., (2010) *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*, Collins
- Circularity Gap Report. (2021). <https://www.circularity-gap.world/2021>
- Coase, R. H. 1937, *The Nature of the Firm*, Economica New Series, Vol. 4, No. 16, pp. 386-405
- Demailly, D. & Novel, A.-S., 2014, *The sharing economy: make it sustainable*, Studies N°03/14, IDDRI, Paris, France
- Diamond, J. M. (2005). *Collapse : How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Viking <http://cpor.org/ce/Diamond%282005%29Collapse-HowSocietiesChooseFailureSuccess.pdf>
- Dunn, P., 2012, *How to Start a Tool Library*, Shareable, <http://www.shareable.net/blog/how-to-start-a-tool-library>

-
- Ellen Macarthur Foundation, (2016) *Why buy light bulbs when you can buy light?* <https://ellenmacarthurfoundation.org/circular-examples/why-buy-light-bulbs-when-you-can-buy-light-signify>
 - Global Innovation Lab for Climate Finance. (2021). Cooling as a Service (CaaS), LAB Instrument Analysis. https://1fwcdz28pkwoeejuhatobka0-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2021/10/Instrument-Analysis-Report_CaaS.pdf
Последно видян 14/06/2022
 - Grieco, G. & Parrella, E. (2014). Dalla società dei consumi alla società dell'uso, Gruppo Albatros Il filo
 - Mises, L. V. (1958) *Liberty and Property* <https://oll.libertyfund.org/page/ludwig-von-mises-liberty-and-property-1958>
 - Money.bg (2020) *Продукт като услуга“ - бизнес моделът, който предлага огромен потенциал за устойчивост и редуциране на разходите* <https://money.bg/economics/produkt-kato-usluga-biznes-modelat-koyto-predlaga-ogromen-potentsial-za-ustoychivost-i-redutsirane-na-razhodite.html>
 - Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press
 - Popular Meccanics, 2011, *DIY Heroes: 10 Backyard Builders Changing the World*, <http://www.popularmechanics.com/home/how-to-plans/how-to/g582/diy-heroes-10-backyard-builders-changing-the-world/#slide-1>
 - Rogers, P., 2005, *Library Dispenses Tools and Home-Repair Advice*, The Berkeley Daily Planet, <http://www.berkeleydailyplanet.com/issue/2005-08-19/article/22136?headline=Library-Dispenses-Tools-and-Home-Repair-Advice-By-PHILA-ROGERS-Special-to-the-Planet>

-
- Samuelson, P. A. (1954) *The Pure Theory of Public Expenditure. The Review of Economics and Statistics*, vol. 36, no. 4, pp. 387–89. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/1925895>
 - Samuelson, P. A. & Nordhaus, W., (1948), *Economics*, 1970, 8° ed., Mc. Grow Hill Book Company, New York. McGraw-Hill
 - Schwab, K. (2016) *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum
 - Siagri, R. (2021) *La servitizzazione. Dal prodotto al servizio. Per un futuro sostenibile senza limiti alla crescita*. Guerini e Associati
 - Stahel, W. R. (1997). *The Functional Economy: Cultural and Organizational Change*, *The Industrial Green Game: Implications for Environmental Design and Management*, Pp. 91–100. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/4982>
 - Stahel, W. R. (2006) *The Performance Economy*, Palgrave Macmillan, London
 - Tukker, A. (2004) *Eight types of product-service systems*, *Business Strategy and the Environment*, 13, Wiley, New York, pp. 246-260 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.414>
 - WEF Report (2015) *Industrial Internet of Things: Unleashing the Potential of Connected Products and Services* <https://tinyurl.com/nmpvd393>
 - Williamson, O., 1996, *The mechanisms of governance*, New York, Oxford University Press.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

-
- WWF Deutschland (2015) *Das Grosse Wegschmeissen*
<https://www.wwf.de/fileadmin/fm-wwf/Publikationen-PDF/Landwirtschaft/WWF-Studie-Das-grosse-Wegschmeissen.pdf>

Интернет сайтове

circulareconomy.europa.eu/platform/

collaboriamo.org

comune.milano.it/servizi/car-sharing

carnivalforyou.com

DressRent.eu

een.ec.europa.eu

foodsharing.de

italianoleggio.it

italnolo.it

noleggioditutto.it

odetafashion.com

radapola.bg

rentalbg.eu

rentex.bg

resourceefficient.eu

ritika.bg

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

Фондация „Документални“

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

spark.bg

teatroxcasa.it

vsichkopodnaem.com